

YU ISSN 0350-185x

UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLVIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле
Ивић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ћупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1992

ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК
(Београд)

О СЕМАНТИЧКОЈ ПОЗИЦИЈИ КАО МЕСТУ РЕАЛИЗАЦИЈЕ ЈЕДНЕ ЛЕКСЕМЕ*

1. Семантичка је позиција место једне лексеме у линеарном поретку речи, односно семантичка је позиција место реализације једне лексеме. И каква ће реализација једне лексеме бити зависи од њеног семантичког садржаја и семантичких компонената у њему, што знамо и разумемо, али и од семантичке позиције, што ћемо сад видети.

Семантичка позиција детерминисана је, с једне стране, семантичким односима, лексичким слагањем у синтагми или реченици у којој се лексема реализује и, с друге стране, синтаксичком, реченичком функцијом, опет, у којој се лексема реализује. Дакле, семантичку позицију детерминишу лексичко слагање и синтаксичка функција¹.

---

*Овај рад је финансиран из средстава Фонда за науку Републике Србије као део пројекта *Развојни процеси у савременом српскохрватском језику*.

¹За оно што ми називамо семантичком позицијом у литератури постоји више различитих назива, нпр. семантичка синтагматика (Д. Н. Шмелев, *Очерки по семасиологији русског језика*, Москва 1964, 185 и Э. В. Кузнецова, *Лексикологија русског језика*, Москва 1989, 86), контекст (Л. Ельмслев, *Прологомени к теорији језика*, Новое в лингвистици I, Москва 1960, 303), комбинација речи, колокација (Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије* (превод Д. Шипке), Сарајево 1991, 133 и даље), дистрибуција (Дж. Лайонз *Введение в теорическую лингвистику*, Москва 1978, 156), валентност речи (Ю. Д. Апресян, *Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики*, Проблемы структурной лингвистики, АН СССР 1963, 106), лексичко-семантичка позиција (А. А. Новиков, *Семантика русског језика*, Москва 1982, 151).

Наш се назив незнатно разликује од последњег, а наша се тумачења знатније разликују од свих. И та је разлика у издвојеном посматрању услова за реализацију основних значења од услова потребних за реализацију секундарних значења, као и у посебном дефинисању синтаксичке функције.

Лексичко слагање

2. Лексичко слагање је узајамни однос лексема у синтагми или реченици. И овај се узајамни семантички однос огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема. А семантичка спојивост непосредно зависи од семантичких вредности, семантичког садржаја самих лексема.

3. Лексичко слагање може бити тројако. У једним случајевима оно је веома широко, оно обухвата врло велики број лексема, заправо обухвата све компатибилне лексеме, све лексеме чији се семантички садржаји могу довести у какав семантички и синтаксички однос. Нпр. лексема *зуб* може реализовати свој основни семантички садржај *свака од плочастих или клинастих кошчица превучених глеђу у вилицама човека и већине других кичмењака које служе за кидање и ситњење хране*² у широком кругу лексичких партнера, као у примерима *бобоћати зубима*, *животиње мењају зубе*, *грести зубима* (преузетим из потврда у Речнику САНУ), или у којим другим као — *имати лепе зубе*, *оправљати зубе*, *изгубити зубе*, *чачкати зубе*, али не и у претпостављеној комбинацији *читати зубе* (семантички садржаји глагола *читати* и именице *зуб* инкомпатибилни су, неспојиви су). Или даље — ова се лексема у овој реализацији може везивати са одредбама *бео*, *леп*, *крив*, *покварен*, али не и са одредбама *немиран*, *живахан*, *паметан*, тј. ова се лексема, као и све друге, може везивати са одредбама које у своме семантичком садржају имају особину коју има или може имати у своме семантичком садржају и она сама (*зуб* може бити *леп*, али не и *немиран*)³.

Овакво бисмо слагање могли назвати *о п ш т м*. Оно је основни услов за реализацију лексичког система уопште. И оно је довољан за реализацију примарних, основних значења свих лексема.

4. Напомена. Има и нешто друкчијих мишљења о компатибилности лексема. Нпр. „Основной закон лексической синтагматики — это с е м а н т и ч е с к а я с о г л а с о в а н н о с т ь слов, которая проявляется в том, что слова, образующие состав предложения, имеют в своих значениях общие компоненты . . . Общие семы, повторяясь в словах, стоящих в одном ряду в рамках предложений, как бы поддерживают друг друга, обеспечивая взаимную однозначность слов. Например, во фразе *Шофер поставил машину в гараж* дважды повторяется сема 'помещение' (в глаголе *поставить* и существительном *гараж*), дважды представлена сема 'вождение' (в словах

² Дефиниције се наводе према Речнику САНУ.

³ Исп. о специфичним ограничењима слагања конкретних семантичких јединица: Wallace L. Chafe, *Meaning and the structure of language*, Chicago and London 1971. Исп. и В. Г. Гак, *К проблеме семантической синтагматики*, Проблемы структурной лингвистики, Москва 1972, 380.

шофер и машина), трижды — сема 'транспортное средство' (в словах *шофер, гараж, машина*)⁴.

Редупликација семантичких садржаја или заједничких сема у лексичком контексту стварно је честа, али она није обавезан услов за његову реализацију. Њу имамо у готово свим потврдама датим за основну семантичку реализацију лексеме *зуб*; *зубима о зубе бобоћати (бобоћати = „производити кратке учестале звукове, клопарати; цвокотати (о зубима)“*, *мењати зубе (мењати = „(зубе) губити прве, млечне зубе и добијати сталне зубе“)*, *грести зубима (грести = „зубима дробити, мрвити, раскидати, откидати; жвакати“)*. Ње немамо готово ни у једној потврди датој за основну семантичку реализацију лексеме *врат*, као у примерима *чупати се за вратове, топузом по врату миловати, болели су их вратови*. Редупликација је најчешће резултат споја у коме је бар једна од лексема употребљена у секундарној семантичкој реализацији (као у примерима *бобоћати зубима, мењати зубе*) или у експресивној реализацији (као у споју *грести зубима* из примера: *И кроз ту мирну жилаву лозу, што ... гризе камен ситним зубима својих жилица, сишу људи шећер из земље*). До овог смо закључка дошли анализом потврда у Речнику САНУ, датих за одреднице чију смо полисемантичку структуру прегледали и анализирали, а њих је не мали број.

5. У другим случајевима лексичко слагање такође може обухватити велики број лексема, али уз основни услов мора бити задовољен још један. Наиме, бар једна од лексема у споју мора својим семантичким садржајем упућивати на семантички садржај лексеме која је у питању, и та лексема која је, на неки начин, семантички детерминатор посматране лексеме, по правилу, и има детерминативну функцију. Нпр. лексема *зуб* може реализовати своје секундарно значење *дужа, оштра избочина стене налик на зуб; зупчаст испуст на зиду, бедему и сл.; вршак, шиљак* само у контексту у коме бар једна од лексема упућује на појам чији се део секундарно номинира *зуб*, на појам *стене, гребена* и сл., као у примерима *насађен на камене ђердапске зубове, зубови клисуре, кречњачки зуби, планински зуби, зуби торњева*. Или — лексема *глава* реализује секундарне семантичке јединице *један од крајева, један од прилазних делова каквог објекта издуженог облика; страна рибарске мреже, горња или доња, на којој су нанизани комади плуте, односно зрна олова; део веће војне јединице истурен у правцу кретања, чело војске; почетни део неког низа или поворке, чело само под условом да бар један од партнера у контексту упућује на појам о чијем се врху, крају или делу ради, као у примерима *глава моста, глава плутња, глава поворке*. Или даље — лексема *глава* реализује секундарне семантичке јединице добијене синегдохом *особа, личност, појединац; порески обвезник; личност која руководи, управља;**

⁴Э. В. Кузнецова, *op. cit.*, 89.

старешина, руководилац, вођа, првак; онај који се својом способношћу, својим талентом највише истиче у једној делатности, главни представник опет само под условом да бар један од контекстних партнера упућује на појам о коме се ради, као у примерима *саморана глава, нема ни једне главе која светкује петак, те проћера главу од закона, глава Црне Баре, Данте је глава свих пјесника.*

Рекли смо да семантички детерминатор по правилу има и детерминативну синтаксичку функцију. То смо и показали на неколико секундарних реализација мотивисаних метафором и синегдохом. Међутим, семантички детерминатор може бити изречен и у некој другој функцији, а може и више лексема у контексту, од којих ни једна није синтаксички детерминатив, упућивати на семантички садржај секундарне реализације. Нпр. у потврдама *Пушку диже на горње зубове, Па повика грлом и авазом и Свака пушка за тебе на зуб* датим за секундарно значење *део на уређају којим се регулише кретање неког механизма; испуст на механизму за окидање који запиње или ослобађа ударну иглу, запињач* лексеме *зуб* семантички детерминатор дат је у речи *пушка* (која има субјекатску функцију), а у потврди *Кад пушка није запета, она је на доњем зубу* детерминатор се налази у претходној реченици, у речима *пушка* и *запети*.

6. На основу анализе потврда датих у обради различитих одредница у Речнику САНУ може се закључити да се секундарна значења индукована метафором чешће реализују у контексту са семантичким детерминатором који има и детерминативну синтаксичку функцију. Такође се чешће у таквом контексту реализују и значења индукована синегдохом, изузев оних која су везана за таксонимију у зоолошком и ботаничком систему (нпр. *мачка — домаћа животиња Felis domestica* и *породица звери Felidae*⁵). И за секундарне семантичке реализације индуковане метонимијом потребан је контекст са семантичким детерминатором, само код њих тип контекста зависи од лексичко-семантичке групе речи којој припада посматрана лексема. Нпр. за семантичку дисперзију групе речи са општим значењем „насељени пункт — људи који живе у њему“ карактеристичан је контекст са семантичким детерминатором који нема функцију синтаксичког детерминатива, као у примерима *Цела варош спава, Познао би је цео град, На раскришће се слегло цело село, Комшилук га помаже*; у овим примерима лексема у предикату индукује овај метонимијски однос и има функцију семантичког детерминатора. Истога је или сличнога типа и контекст у коме се реализују друга метонимијска значења, изузев оних из лексичко-семантичке групе са општим значењем „посуда, направа у којој се нешто држи, носи — количина која стане у такву направу, по-

⁵Овога има и у лексици везаној за друге термилошке системе, али је она у зоологији и ботаници посебно изражена зато што је општенародна лексика основ ових терминологија. О овоме типу семантичке продуктивности исп. Е. Л. Гинзбург, *Конструкци полисемии в русском языке — Таксонимия и метонимия*, Москва 1985, 4—47.

суду“. Само је за реализацију секундарних метонимијских значења ових лексема потребан контекст са семантичким детерминатором у улози синтактичког детерминатора, као у примерима: *У 127 грама млека ставити супену кашику брашна, Испуцаше своју шољу кафе полако, Он је као писац награђен корпом смокава.*

Овакво бисмо слагање могли назвати лексичко слагање са семантичким детерминатором.

7. У трећим, пак, случајевима лексичко слагање обухвата веома мали број лексема, и то одређених лексема, које су, да тако кажемо, унапред задане и које се могу таксативно набројати.

Нпр. лексема *крвав* може реализовати значење „усијан, зажарен“ само уз лексему *пегла, утија* (*Је ли ти утија крвава?*). Иста лексема значење „црвен од надошле крви, подливен крвљу, закрвављен“ остварује само уз лексему *очи* (*крваве очи од дима*), фигуративну реализацију „који одаје мржњу, претњу“ добија само у контексту с речима *очи, поглед* (*Испод шубаре севају крваве очи; Пресече га крвавим погледом*). И даље, опет иста лексема значење „исписан крвљу“ добија само у споју са речју *слово* (*Пише крвавим словима*).

Или — лексема *лице* остварује значење „горња површина, разина, ниво“ само уз речи *море, вода* (*Снизило се лице мору*).

Или лексема *глава* реализује значење „живот“ најчешће у устаљеним обртим са глаголима *бранити, дати, давати* и још неким (*Брани брату главу*).

Или даље — придев *злогласан*, чија је основна семантичка реализација „чувен по злу, озлоглашен“ (*Под злогласним полицијским режимом кнеза Метерника ... нестаје у Далмацији и последњег трага слободног грађанског живота*) једну од својих секундарних реализација „који доноси рђаве вести, који наговештава несрећу, злослутан“ остварује уз реч *враг, гавран* (у вези са народним веровањем) (*А изиде Јанковић сердаре / Па покупи дрвља и камења, / Да препане два злогласна врана*)⁶.

Овакво бисмо слагање могли назвати лексичко слагање са заданим семантичким детерминатором.

⁶ Нашли смо и неколико примера где лексема своје основно, и често једино значење остварује у контексту са заданим семантичким детерминатором: *злогледан* — „који одражава злурадост, злобу (о очима, о погледу)“, *исковрнути* — „превртнути, исколачити, избечити (очи)“, *колачити* — „буљити, бечити (очи); колутати, превртати (очима)“. Оваква је условљеност реализације основног значења последица семантичког садржаја саме лексеме. Наиме, то су лексеме које у својој основној, често и јединој семантичкој реализацији означавају особине или процесе везане само за одређене појмове; и ти појмови односно речи које их именују морају у контексту бити реализоване заједно са овим лексемама (тј. да би се реализовала лексема *злогледан* мора у истом контексту бити реализована и лексема *реч* или *поглед*). Даље, ове лексеме нису просте, неизведене, већ увек деривати или композите; на овакву контекстну условљеност код њих је утицала и морфемска комбинаторика или семантичка комбинаторика творбених основа које су им у саставу.

р о м. Контекст са оваквим слагањем услов је за реализацију невеликог броја секундарних значења.

8. Лексикографски поступак при идентификацији контекстне употребљивости односно при одређивању семантичких могућности слагања одреднице у неком од значења с другим речима зависи од типа лексичког слагања као услова лексичке реализације.

У великим описним речницима не даје се информација о о п ш т е м л е к с и ч к о м с л а г а њ у, тј. изостанак информације о контекстној употребљивости речи значи њену немаркираност те врсте, значи слободну могућност лексичког слагања у границама постојећих семантичких односа у језику.

9. Такође се у речницима по правилу не даје информација о л е к с и ч к о м с л а г а њ у с а с е м а н т и ч к и м д е т е р м и н а т о р о м. Заправо, она се посебно не даје, већ је она садржана у самој семантичкој идентификацији, односно у лексикографској дефиницији. Нпр. за једно од секундарних значења лексеме зуб дефиниција гласи (како смо већ навели, а морамо навести још једном) „дужа, оштра избочина стене налик на зуб; зупчаст испуст на зиду, бедему и сл.; вршак, шилџак“; речи *стена*, *зид*, *бедем* (у споју са другим речима у дефиницији) имају функцију семантичког детерминатора.

Податак о лексичком слагању са детерминатором даје се само у случајевима када је потребно идентификовати семантичку реализацију речи употребљених у лексикографској дефиницији. Нпр. дефиниција за једну фигуративну реализацију придева *крвав* гласи „веома јак, велик (о емоцијама и уопште о ономе што је везано за унутрашњи живот човеков)“; део дефиниције у загради пре је информација да је реч *јак* употребљена у значењу „који је великог интензитета, снажан, силан (о физичким и психичким појавама)“, и реч *велик* у значењу „особит, необичан, нарочит, изузетан; претерано јак, силан, жесток“, него податак о лексичком слагању које је услов за ову семантичку реализацију лексеме *крвав*.

10. Информација о л е к с и ч к о м с л а г а њ у с а з а д а н и м с е м а н т и ч к и м д е т е р м и н а т о р о м у речницима се увек даје, и даје се најчешће иза дефиниције (описне или синонимске) у загради као њен саставни део или у самој дефиницији, међу њеним деловима или, пак, испред дефиниције. Први случај имамо, на пример, у дефиницији „црвен од надошле, подлирене крви, закрвављен (о очима)“ датој за једно од значења придева *крвав*, други у дефиницији „горња површина (мора, воде), разина, ниво“ датој за једно од значења речи *лице* и трећи у дефиницији „(очи) широко отворити, раширити, исколатити; нетремице уперити у кога или што; истурити из очних дупља“ датој код глагола *избуљити*. Без информације о овоме лексичком слагању лексикографска дефиниција не би садржавала потпуну семантичку информацију.

Синтаксичка функција

11. Рекли смо да семантичку позицију одређује лексичко слагање и синтаксичка функција. Да видимо шта је то.

12. Синтаксичка функција је детерминисана или реченичком функцијом лексеме или реченичком функцијом лексеме и присуством заданих синтаксичких партнера.

Синтаксичка функција такође може бити тројака. У једним случајевима она је слободна, а то значи да одређена лексема може реализовати одређени семантички садржај у свим синтаксичким функцијама које одговарају, које су сагласне морфолошкој категорији којој она припада. Нпр. лексема *врат* своје основно значење „део тела који везује главу и труп“ може реализовати у свим реченичким функцијама у којима се могу јавити именице: у субјекатској — *вратови су широки у спортиста*, у објекатској — *ја сам обухватао његов кудрави врат*, у функцији именског дела предиката — *део тела који везује главу и труп зове се врат*, у атрибутивној функцији — *девојка подмашта врата*, у функцији глаголске одредбе — *топузом по врату милујеш* и др.

13. У другим, пак, случајевима синтаксичка функција није слободна. А то значи да одређена лексема може реализовати одређени секундарни семантички садржај само у неким од синтаксичких функција које одговарају морфолошкој категорији којој она припада. Нпр. лексема *врат* своја секундарна значења са општим семантичким садржајем „сужени или тањи део нечега поред проширеног крајњег дела или врха“ може реализовати у свим именичким функцијама, изузев у функцији недетерминисаног субјекта. Тако према примеру: *Ако је затворен врат материце ... онда се крава такође тешко тели* — не бисмо могли претпоставити пример са истом комуникативном поруком: *Ако је затворен врат ... онда се крава такође тешко тели*.

И то што именице по правилу не могу реализовати своја секундарна значења у функцији недетерминисаног субјекта разумљиво је. Недетерминисани субјект не отвара место детерминатору атрибутивног типа, или боље рећи — искључује га, а у функцији синтаксичког детерминатора управо се јавља семантички детерминатор, који компатибилношћу свога семантичког садржаја са семантичким садржајем посматране лексеме и омогућава њен даљи семантички развој.

14. У свим другим функцијама именичке лексеме могу реализовати своја секундарна значења: у функцији именског дела предиката (*Та глава сте у котору; Ја сам ... глава Црне Баре*), у објекатској функцији (*Између ђаконија ... извиле вите вратове трбушасте бужлије; Стегао сам врат од кундака*); у функцији какве именичке одредбе (*Гужвић [на саонама] је млад растић, ко палац дебео, који на доњем крају мора имати гулу, главу, за који се веже штрањага од ама; Имао је према себи непријатеља*

јаке главе) и у функцији какве предикатске одредбе (*Завлаче се [ваши] дубоко ... испод земље на кору око кореновог врата; Кад из тих окаца на стаблу избију младари ... онда се задржи само ... најразвијенији, најближи врату*).

Услове за реализацију секундарних значења у овим случајевима обезбеђује или семантичка сарадња свих лексема у низу (као у примеру *Та глава сте у котару*) или синтаксички детерминатор атрибутског типа (као у примеру *Стегао сам врат од кундака*), опет, као и у свим другим случајевима, уз семантичку сарадњу лексема у низу. Услове за реализацију секундарних значења индукованих метонимијом обезбеђује, такође, семантички однос лексема у низу, као у примеру *Цела варош спава* (додуше, у оваквим случајевима лексема у предикатској функцији има улогу синтаксичког детерминатора) или, опет, исти семантички однос и синтаксички детерминатор, као у примеру *корпа смокава*.

15. И код других категорија речи ситуација је слична. Нпр. придевске лексеме своје секундарне семантичке реализације остварују, по правилу, у атрибутској функцији (*Иво ... топлим погледом посматра старицу*), а у функцији именског дела предиката доста ретко, и то или под условом да субјекат није линеарно удаљен (*Је ли ти утица крвава?*), што обезбеђује бољу семантичку сарадњу лексема у низу, или под условом да се у истој функцији налази бар још један придев (*Нека сам низак и подао; Молитва је била топла и срдачна*), или, пак, под условом да уз предикат стоји какав синтаксички детерминатив (*Сва река је крвава од вечерњег жара*).

16. Или — глаголске лексеме могу реализовати своја секундарна значења у свим функцијама које одговарају њиховој морфолошкој категорији, али увек уз одређене услове: или у контексту у коме лексеме једна другој индукују семантички садржај, или, опет у таквој контексту, у синтаксичкој јединици у којој присуство или одсуство некога члана омогућава одређену семантичку реализацију. Тако у примеру *Мајка грли сву децу једнаком љубављу* секундарну семантичку реализацију глагола *грлити* — „волеги; обасипати љубављу, нежношћу, бригом“ — омогућује и семантичка спојивост лексема у низу и детерминатив у инструменталу *једнаком љубављу* (додуше, овај тип детерминатива није обавезан услов за реализацију овога значења). Или у примерима: *Оде доле над пећину и започме викати; Она се жури да стигне зарана, / Да што прије започме с продајом; Али прије него ли започмемо тај озбиљан рад, имамо се заклету да не ћемо ... издати* — присуство допуне (било у облику инфинитива, било у облику инструментала, било у облику акузатива) обавезан је услов за реализацију примарне семантичке реализације глагола *започети* — „приступити неком послу, отпочети вршити неку радњу, почети; решити се на извршење нечега, предузети“. За реализацију пак секундарног значења овога глагола — „показати прве знаке настајања, указати се,

појавити се; настати, наступити“ — обавезан је услов одсуство било какве допуне, као у примерима: *Коначио под јелом зеленом, / Док бијела зора започела; С оним часом кад сам ју упознао, започела је најлепша страница не само у мом животу, него и у повијести мога дјеловања. Или — код глагола лудовати; примарна семантичка реализација „правити лудости, глупости, понашати се неразумно, неразборито“ захтева синтаксички контекст без допуне: *Који вам је враг? ... Та немојте лудовати, а секундарна се остварује обавезно са допуном за неким, нечим — „осећати страст према некоме или нечему, јако волети, обожавати некога или нешто“: *Опомињем се да сте за мношвом лудовали.***

Овакву бисмо синтаксичку функцију могли назвати о г р а н и ч е н о с л о б о д н о м. И у њој се реализује највећи број секундарних значења свих лексема.

17. У трећим, пак, случајевима синтаксичка функција као услов за семантичку реализацију лексема није слободна, није ни ограничено слободна, већ је сасвим одређена, унапред задана. Нпр. лексема *кућа* једно од својих значења — „назив од миља (обично у обраћању мајке детету, често са атрибутом моја)“ реализује по правилу у вокативу јединине: — *Мати!* — *викну слабим гласом.* — *Шта је, кућо моја?* — *притрчи забринута мати; Кућо моја, — рече мати задовољна срца, па је поче љубити по свиленој коси.*

Или — придев *низак* своје секундарне семантичке реализације — „који је млађи по рангу, звању, ступњу“ (*нижи официр, нижи разреди*) и „који је мање развијен, заосталији“ (*нижа раса, најнижа биљка*) — може имати само у облику компаратива или суперлатива.

Или — глагол *доћи* само уз акузатив с предлогом *на* може имати значење „закључити, смислити, сетити се (онога што је исказано акузативом)“: *Кад ветар дуне, човек и нехотице дође на мисли да се на земљи догађају велике промене; Како сте дошли на то да ће вас тражити нека жена?*, а само уз генитив с предлогом *до* може имати значења „набавити, прибавити (нешто), домоћи се (нечега)“: *Свијет се отимље и гура, тко ће прије доћи до соли, „учинити да се нешто оствари, остварити, постићи“: *Гледаше како да Херцег-Босна дође до слободе и самосталности, и „десити се, настати, догодити се (о ономе што се казује допуном); појавити се (као резултат, употребљено средство и сл.)“: *Један сељак постављен [је] да пази ... како не би дошло до пожара* (а ово последње значење условљено је и безличном конструкцијом). Безлична конструкција услов је за реализацију још неких значења овога глагола, а за реализацију значења „обузети, спопасти (о жељама, потребама)“ поред безличне реченице услов је и логички субјекат у дативу: *Дошло јој је да гласно завиче од жалости.***

Или даље — глагол *живети*, који је типичан интранзитивни глагол, једну групу својих секундарних семантичких реализација може имати

само у транзитивном значењу: „остваривати, оваплоћивати, представљати свој живот (у нечем)“ (*Боа је живео оно што је писао*), „проводити (неко време, часове)“ (*За то и ја чарну гору тражим./ У њој часе најмилије живим*) и (са таутолошком допуном „живот“) „одржавати се у животу“ (*Живот треба живети*).

Овакву бисмо синтаксичку функцију могли назвати *з а д а т о м*. У њој се реализује невелик број секундарних значења.

18. Да сведемо. Јединице лексичког система, лексеме реализују се у семантичкој позицији. Семантичку позицију одређује, с једне стране, лексичко слагање и, с друге стране, синтаксичка функција. Лексичко слагање може бити тројако: слободно, са семантичким детерминатором и са заданим семантичким детерминатором. И синтаксичка функција може бити тројака: слободна, ограничено слободна и задана. Основна значења реализују се у семантичкој позицији слободног лексичког слагања и слободне синтаксичке функције. Већина секундарних значења реализује се у релативно слободном линеарном поретку, дакле, у позицији са семантичким детерминатором и у ограничено слободној синтаксичкој функцији, а само за мали број секундарних семантичких реализација потребна је задата семантичка позиција, и лексички и синтаксички.

И тако је тип семантичке позиције, можемо рећи, формални знак типа лексичке реализације.

19. И још нешто у вези с овим. Лексички систем је систем лексичких јединица сведених на њихова основна значења; апстракција у језичком систему резултира основним вредностима јединица. Тако је, бар, у лексичком систему⁷.

Резюме

Даринка Гортан—Премк

О СЕМАНТИЧЕСКОЙ ПОЗИЦИИ КАК О МЕСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ЛЕКСЕМЫ

Лексемы реализуются в семантической позиции. Семантическую позицию определяют лексическая сочетаемость и синтаксическая функция. Лексическая сочетаемость может быть тройкой: свободная, ограниченно свободная и с заданным семантическим детерминатором. И синтаксическая функция может быть тройкой: свободная, ограничено свободная и заданная. Основные значения реализуются в семантической позиции свободной лексической сочетаемости и

⁷Нису ретка ни друкција мишљења, нпр. „В абсолютной изоляции ни один знак не имеет какво либо значения“ (Л. Ельмслев, *ibid.*, 303. и даље). Њих оповргавају и једноставни експерименти психоллингвиста.

свободной синтаксической функции. Большинство вторичных значений реализуется в относительно свободном линейном порядке, т. е. в позиции с семантическим детерминатором и в ограничено свободной синтаксической функции. Только в некоторых случаях для вторичных значений нужна лексически и синтаксически заданная позиция.

Модель семантической позиции — формальный знак типа лексической реализации, лексического значения.